

VLOGA IN POMEN ATIPIČNIH OBLIK ZAPOSLOVANJA V SLOVENIJI

dr. Alenka Kajzer, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana
UDK 331.5
JEL: J210, J410

Povzetek

Z gospodarsko krizo, ki zahteva prilagajanje podjetij in trga dela, so pridobile na pomenu tako imenovane atipične zaposlitve. V prispevku bomo kot atipične oblike zaposlovanja obravnavali različne oblike začasne delovne aktivnosti in zaposlitve s krajšim delovnim časom. Članek prikazuje gibanja na trgu dela v obdobju 2000–2011 in ključne probleme trga dela v Sloveniji. Analizira prispevek začasnega zaposlovanja h gibanju skupnega števila zaposlenih v Sloveniji, pri čemer še posebej izpostavljamo vpliv naraščanja obsega študentskega dela na stopnjo delovne aktivnosti mladih. Obseg zaposlitev s skrajšanim delovnim časom analiziramo predvsem z vidika sistemskih razlogov.

Ključne besede: stopnja delovne aktivnosti, začasna zaposlitev, zaposlitev s krajšim delovnim časom

Abstract

In an economic crisis, atypical employment gains in importance. Atypical employment includes various forms of temporary and part-time employment. The paper examines labour market performance between 2000 and 2011 and labour market problems in Slovenia. An analysis of the contribution of temporary employment to employment growth is presented; in particular the impact of student work on the youth employment rate is calculated. Part-time employment is analyzed from the point of view of different legislative measures to financially support or enable part-time work.

Key words: employment rate, temporary employment, part-time employment

Uvod

Trg dela se lahko na krizo odzove s (i) fleksibilnostjo stroškov dela, (ii) mobilnostjo dela, ki zajema geografsko mobilnost in mobilnost med sektorji, in (iii) prilagajanjem količine angažiranega dela – s spremembami števila zaposlenih ali spremembami števila opravljenih delovnih ur. Analiza dinamike plač v krizi v EU je pokazala, da je do prilagajanja plač sicer prišlo, vendar ne v zadostnem obsegu, da se ne bi povečali stroški dela na enoto proizvodnje (Arpaia in Curci, 2010).¹ Podobno velja tudi za Slovenijo, kjer je bilo povečanje stroškov dela na enoto proizvodnje v obdobju krize celo največje v EU. Večji del prilagajanja trga dela v Sloveniji je potekal v obliki zmanjševanja števila opravljenih ur in števila delovno aktivnih.

Z gospodarsko krizo, ki zahteva prilagajanje podjetij in trga dela, so pridobile na pomenu t. i. atipične zaposlitve. V prispevku bomo kot atipične oblike zaposlovanja obravnavali različne oblike začasnih oblik delovne aktivnosti, med katerimi sta najpogostejši zaposlitev po pogodbi za določen čas in študentsko delo, in zaposlitve s krajšim delovnim časom. Začasne zaposlitve praviloma dajejo delodajalcem možnost hitrega prilagajanja spremembam v strukturi in obsegu

povpraševanja, zmanjšujejo potrebe po vlaganjih v izobraževanje in razvoj kadrov ter omogočajo izogibanje nekaterih stroškov dela (Guest, 2004). Na drugi strani pa delo s krajšim delovnim časom povečuje možnosti delojemalcev glede izbire obsega delovnih obremenitev in omogoča posamezniku lažje usklajevanje poklicnega in družinskega življenja.

Razširjenost uporabe atipičnih oblik zaposlitev se med državami razlikuje in je precej odvisna od njihove zakonske ureditve, intenzivnosti varovanja zaposlitve in sektorske strukture gospodarstva (večji ali manjši pomen dejavnosti s sezonskim značajem). Med državami EU ima najvišji delež začasnih zaposlitev v skupnih zaposlitvah Poljska, kjer je zelo razširjeno predvsem posredovanje delovne sile (delo prek agencij za posredovanje delovne sile), obstaja pa tudi veliko različnih oblik začasnih zaposlitev. Trappmann (2011) navaja, da se je obseg začasnih zaposlitev na Poljskem v obdobju 2004–2008 povečal za 30 %, velik del začasno zaposlenih pa predstavljajo emigranti, ki so se vrnili na Poljsko. Delo s skrajšanim delovnim časom (delne zaposlitve) so v EU najbolj razširjene na Nizozemskem, kjer je to rezultat že leta 1982 sprejetega dogovora socialnih partnerjev o večji porazdelitvi zaposlenosti z uporabo skrajšanega delovnega časa.

V Sloveniji je delež začasnih zaposlitev v skupni delovni aktivnosti nad povprečjem EU, delež zaposlitev s krajšim

¹ Možnosti za prilagajanje že izpogajanih plač so omejene (variabilni deli plač), ukrepi za spodbujanje skrajševanja delovnih ur pa so spodbujali zadrževanje delovne sile v podjetjih (padec produktivnosti).

delovnim časom v skupni delovni aktivnosti pa je precej pod povprečjem EU. Začasne zaposlitve so v Sloveniji še posebej močno razširjene med mladimi. Vzroki za delo s skrajšanim delovnim časom v Sloveniji se močno razlikujejo od tistih v drugih državah, saj v Sloveniji prevladujejo sistemski razlogi za delo s krajšim delovnim časom. V prvem poglavju prispevka prikazujemo gibanja na trgu dela v obdobju 2000–2011 in ključne probleme trga dela. V drugem poglavju analiziramo prispevek začasnega zaposlovanja h gibanju skupnega števila zaposlenih v Sloveniji, pri čemer posebej izpostavljamo vpliv naraščanja obsega študentskega dela na stopnjo delovne aktivnosti mladih. V tretjem poglavju analiziramo obseg zaposlitve s skrajšanim delovnim časom, pri čemer izpostavljamo sistemske razloge za delo s skrajšanim delovnim časom, kakor so zdravstveni razlogi, delne invalidske upokojitve, starševstvo, študentsko delo in subvencioniranje krajšega delovnega časa v času krize. V sklepnih mislih izpostavljamo probleme trga dela v Sloveniji v povezavi s prožnostjo trga dela in predlaganimi reformami trga dela, o katerih so razpravljali socialni partnerji v jesenskih mesecih 2012.

1 Gibanja na trgu dela v obdobju 2000–2011 v Sloveniji

V obdobju 2000–2008 se je realni bruto domači proizvod realno povečal za 45,9 %², kar je vplivalo tudi na rast zaposlenosti in povečanje stopnje delovne aktivnosti prebivalstva v starosti 15–64 let za 5,9 odstotne točke (tabela 1). Z naraščanjem gospodarske aktivnosti in zaposlenosti se je ob relativno močnem varovanju rednih zaposlitev povečal tudi obseg začasnih zaposlitev, kar podrobneje prikazujemo v poglavju 2.

Tabela 1: Stopnja delovne aktivnosti po starostnih skupinah, v %

	15–24 let	25–54 let	55–64 let	15–64 let
2000	31,2	82,6	22,3	62,7
2001	30,3	83,8	23,4	63,6
2002	31,1	84,1	25,9	64,3
2003	28,6	82,6	22,7	62,5
2004	33,8	84,0	30,1	65,6
2005	34,1	83,8	30,7	66,0
2006	35,0	84,2	32,6	66,6
2007	37,6	85,3	33,5	67,8
2008	38,4	86,8	32,8	68,6
2009	35,3	84,8	35,6	67,5
2010	34,1	83,7	35,0	66,2
2011	31,5	83,1	31,2	64,4

Vir: Eurostat.

² Povprečno se je letno BDP realno povečal za 4,3 %.

Povečevanje gospodarske aktivnosti in rast števila delovno aktivnih je prispevalo tudi k zmanjševanju stopnje brezposelnosti, ki se je po podatkih ankete o delovni sili zniževala vse do konca leta 2008. V obdobju 2000–2008 se je stopnja brezposelnosti po anketi o delovni sili znižala na 4,4 %, kar je za 2,5 odstotne točke manj kakor leta 2000 (tabela 2) in najmanj po letu 1991. Z naraščanjem gospodarske aktivnosti se je močno povečalo tudi povpraševanje po delovni sili ter predvsem v letih 2007 in 2008 pripeljalo do visoke ravni priseljevanja prebivalcev in visokega selitvenega prirasta prebivalstva.

Tabela 2: Stopnja brezposelnosti po starostnih skupinah, v %

	15–24 let	25–49 let	50–74 let	15–74 let
2000	16,4	5,6	6,5 u	6,9
2001	15,7	4,7	3,8 u	5,7
2002	14,8	5,1	3,9 u	6
2003	15,3	5,9	3,9 u	6,5
2004	14	5,3	4,2 u	6
2005	15,9	5,8	3,9 u	6,5
2006	13,9	5,5	3,5 u	6
2007	10,1	4,4	3,7 u	4,9
2008	10,4	3,8	3,3 u	4,4
2009	13,6	5,5	3,9 u	5,9
2010	14,7	7,3	4,4	7,3
2011	15,7	7,8	6,5	8,2

Vir: Eurostat; u = nezanesljiv podatek.

Padec gospodarske aktivnosti v letu 2009 je na trgu dela sprožil proces prilagajanja nižji ravni gospodarske aktivnosti, ki je še prisoten. Proces prilagajanja je potekal predvsem z zmanjšanjem števila zaposlenih, le delno pa tudi s prilagajanjem plač. Ob padcu povpraševanja so podjetja najprej zmanjšala število nadur, leta 2009 pa so se odločala tudi za krajšanje delovnega časa, kar je spodbujal in podpiral tudi Zakon o delnem subvencioniranju polnega delovnega časa. Slednje je do neke mere povzročilo tudi t. i. »kopičenje« delovne sile. Fleksibilnost plač v zasebnem sektorju je bila v veliki meri omejena na plačila za nadure, izredna izplačila, ki so odvisna od uspešnosti poslovanja, ter usklajevanja plač z rastjo cen in produktivnosti. Vsi trije elementi so vplivali na umiritev rasti plač, v podjetjih s skrajšanim delovnim časom pa so se plače praviloma znižale. Rast povprečne bruto plače v zasebnem sektorju se je zato leta 2009 močno upočasnila, leta 2010 je prilagajanje plač prekinilo povišanje minimalne plače, leta 2011 pa je bila rast najnižja v zadnjih dvajsetih letih. Prilagajanje plač zaradi omejenih možnosti na področju fleksibilnosti in povišanja minimalne plače ni bilo zadostno, da ne bi prišlo do velikega povišanja stroškov dela na enoto proizvodnje v obdobju 2008–2011 (UMAR, Ekonomski izzivi 2012, str. 69). V obdobju 2008–2011 se je v

Sloveniji stopnja delovne aktivnosti (prebivalstva v starosti 15–64 let) zmanjšala za 4,2 odstotne točke (na 64,4 %), stopnja brezposelnosti pa povečala na 8,2 %, kar je za 3,8 odstotne točke več kakor leta 2008. Nižji ravni gospodarske aktivnosti so se z zmanjševanjem zaposlenosti prilagajala podjetja v dejavnostih zasebnega sektorja, kjer se je število delovno aktivnih po statističnem registru zmanjšalo za 8,8 %. Najbolj se je število delovno aktivnih zmanjšalo v gradbeništvu in predelovalnih dejavnostih, kar je vplivalo na nadpovprečno zmanjšanje delovne aktivnosti mladih, nizko izobraženih in moških. V dejavnostih javnih storitev pa se je število delovno aktivnih kljub krizi povečalo.

V obdobju 2008–2011 se je položaj mladih na trgu dela močno poslabšal. Na položaj mladih na trgu dela v Sloveniji pomembno vplivata visoka vključenost mladih v izobraževanje in pogosto združevanje šolanja z delovno aktivnostjo. Stopnja delovne aktivnosti mladih v starosti 15–24 let se je v obdobju 2008–2011 znižala za 6,9 odstotne točke, v starostni skupini 25–29 let pa za 8,1 odstotne točke, kar je bistveno več kakor v drugih starostnih skupinah. Visoka vključenost mladih v izobraževanje, ki je pri nas bistveno nad povprečjem EU, vpliva na manjšo aktivnost mladih. Vendar Slovenija hkrati spada med države z visokim deležem mladih, ki združujejo izobraževanje in delovno aktivnost. Pomemben del aktivnosti mladih v Sloveniji predstavlja študentsko delo, ki je zaradi proceduralne enostavnosti in cenovne ugodnosti zelo privlačno za delodajalce. Slovenija tako že vrsto let izstopa po deležu začasnih zaposlitev v skupni delovni aktivnosti mladih, ki je najvišji v EU. Močna segmentacija trga dela tudi v krizi ostaja velik problem trga dela v Sloveniji in je posledica sistemske regulacije trga dela, ki s študentskim delom omogoča veliko fleksibilnost.

Pomemben problem trga dela v Sloveniji predstavlja tudi nizka stopnja delovne aktivnosti starejših in visok delež dolgotrajno brezposelnih, ki je konec leta 2011 presegal 50 % registrirano brezposelnih. Čeprav problem dolgotrajne brezposelnosti narašča, je delež vključenih dolgotrajno brezposelnih, ki so starejši od 50 let, in brezposelnih brez izobrazbe v programe aktivne politike zaposlovanja ostal tudi v letih 2010 in 2011 nizek, kar ni smotno z vidika zmanjševanja strukturnih neskladij. Slovenija ima že vrsto let eno najnižjih stopenj delovne aktivnosti starejših v starosti 55–64 let, kar zmanjšuje dolgoročno zdržnost javnih financ. Omenjena stopnja se je (po povečanju v letih 2009 in 2010) v letu 2011 močno zmanjšala in znašala 31,2 %, kar je za 1,6 odstotne točke manj kakor leta 2008. Velik padec (za 3,8 odstotne točke) v letu 2011 bi lahko povezali z velikim povečanjem starejših brezposelnih ob koncu leta 2010, ki je verjetno povezan s spremembami v regulaciji trga dela in napovedano pokojninsko reformo ter z zmanjšanim obsegom neformalne aktivnosti starejših. Nizka stopnja je posledica zgodnjega izstopa iz trga dela (upokojevanja) in strukturne brezposelnosti, ki

pogosteje prizadene prav starejše. Večja razširjenost atipičnih zaposlitev (predvsem s krajšim delovnim časom) med starejšimi bi lahko prispevala k podaljšanju delovne aktivnosti starejših.

2 Vpliv začasnih zaposlitev na gibanje zaposlenosti v Sloveniji v obdobju 2000–2011

Delež začasnih zaposlitev v skupnih zaposlitvah (starostna skupina 15–64 let) je v Sloveniji nad povprečjem EU že od leta 2002. Leta 2000 je delež začasnih zaposlitev med vsem zaposlitvami v starostni skupini 15–64 let v Sloveniji znašal 12,8 % (EU 13,6 %), leta 2011 pa že 18 % (EU 14 %). Močno nadpovprečen delež mladih (15–24 let) v začasnih zaposlitvah, ki je najvišji v EU,³ je povezan z obstojem študentskega dela, ki je davčno in proceduralno privlačno za delodajalce za hitro prilagajanje povpraševanje po delu.

Tabela 3: Delež začasnih zaposlitev med vsemi zaposlitvami po starostnih skupinah, v %

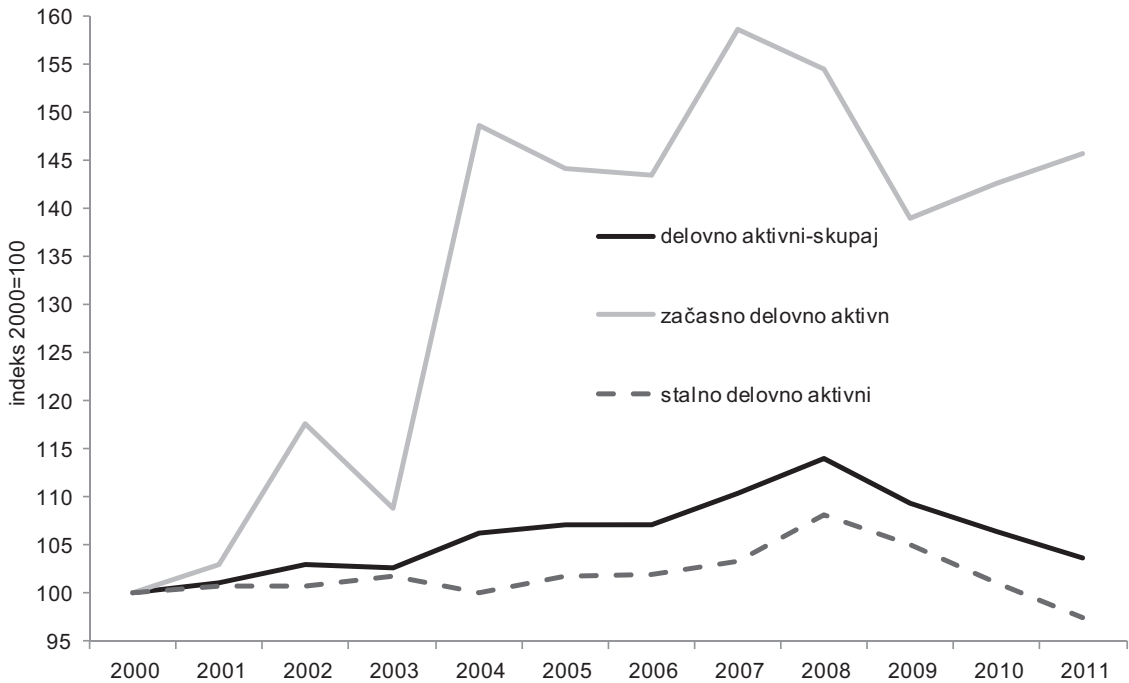
	15–24 let	25–49 let	50–64 let	15–64 let
2000	43,2	9,5	6,6 u	12,8
2001	51,0	9,3	4,8 u	13,0
2002	52,9	10,8	6,0 u	14,6
2003	53,0	10,2	4,4 u	13,5
2004	63,1	13,6	7,7 u	17,8
2005	62,5	13,5	6,3 u	17,2
2006	64,2	13,1	6,5 u	17,1
2007	68,3	14,0	6,7 u	18,4
2008	69,8	12,7	5,7 u	17,3
2009	66,6	12,5	6,0 u	16,2
2010	69,6	13,6	6,9	17,1
2011	74,5	14,7	7,5	18,0

Vir: Eurostat, u= nezanesljiv podatek.

Začasno zaposlovanje je v Sloveniji pomembno prispevalo k rasti zaposlenosti v obdobju 2000–2011. Analizo vpliva in prispevka začasnega zaposlovanja nam omogočajo podatki o delovni aktivnosti iz ankete o delovni sili. Ta namreč delovno aktivnost posameznika prikazuje kot začasno, na podlagi skupnega podatka o številu delovno aktivnih pa lahko izračunamo tudi število stalno delovno aktivnih. Kot je razvidno iz slike 1, je bilo število začasno zaposlenih v letu 2007 za 58,6 % večje kakor leta 2000. Število stalno delovno aktivnih pa je bilo leta 2008 za 8 % večje kakor leta 2000. Število začasno zaposlenih se je ob upočasnitvi gospodarske rasti že v letu 2008 nekoliko zmanjšalo, ker

³ V letu 2011 je delež začasnih delovno aktivnih med delovno aktivnimi mladimi v starosti 15–24 let v Sloveniji znašal 74,5 %, v povprečju EU pa 42,5 %.

Slika 1: Indeks števila začasno in stalno delovno aktivnih v obdobju 2000–2011

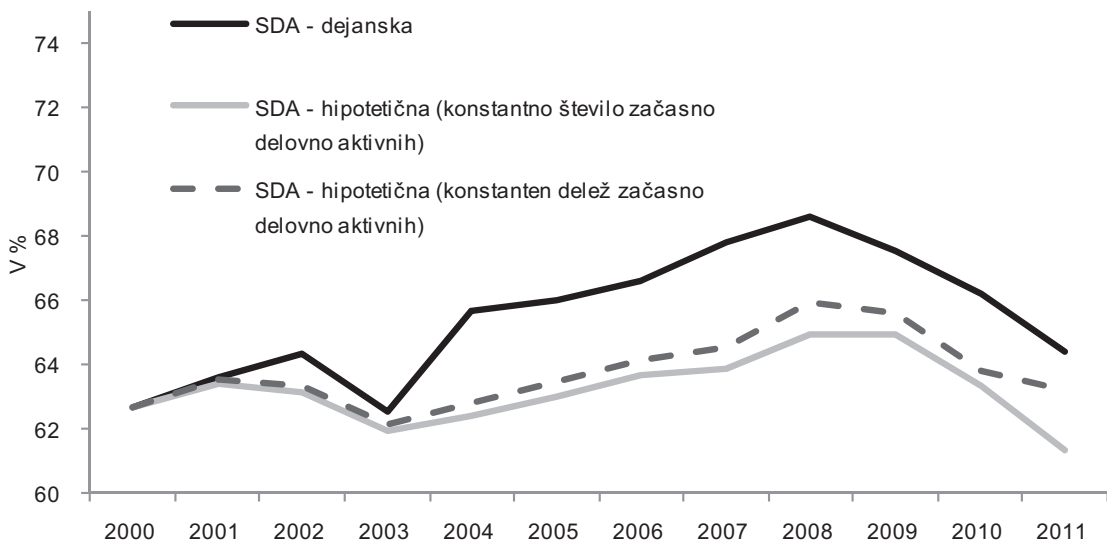
Vir: Eurostat, lastni preračuni.

so začasne oblike dela delodajalcem omogočale hitrejšo prilagoditev nižji ravni povpraševanja na trgu blaga. Število stalno delovno aktivnih je naraščalo tudi v letu 2008, kar bi lahko pojasnili z nadaljnjim naraščanjem števila zaposlenih v dejavnostih javnih storitev in z manjšimi možnostmi prilagajanja obsega zaposlenih

s pogodbami o zaposlitvah za nedoločen čas (»stalno zaposleni«).

Pomen začasnega zaposlovanja na rast zaposlenosti lahko prikažemo tudi z izračunom hipotetične stopnje delovne aktivnosti. V prvi hipotetični varianti

Slika 2: Dejanska in hipotetična stopnja delovne aktivnosti (15–64 let) v obdobju 2000–2011

Vir: SURS, lastni preračuni.

smo predpostavili nespremenjen obseg začasnih zaposlitev v celotnem obdobju, v drugi hipotetični varianti pa stalen delež začasnih zaposlitev v skupnih zaposlitvah. Čeprav sta omenjeni predpostavki dokaj nerealistični, ocenjujemo, da lahko rezultati dobro ponazorijo prispevek začasnih oblik delovne aktivnosti k ravni stopnje delovne aktivnosti in s tem možnosti za oceno posledic morebitnih večjih sprememb v regulaciji začasnih zaposlitev. Kot je razvidno iz slike 2, je hipotetična stopnja delovne aktivnosti od 0,1 do 4 odstotne točke v posameznem letu nižja kot dejanska stopnja. To kaže na velik pomen začasnega zaposlovanja v Sloveniji, ki bi ga bilo treba upoštevati pri oblikovanju reform trga dela in iskanju ravnovesja med prožnostjo in varnostjo.

Mladi v starosti 15–24 let so v Sloveniji zelo močno izpostavljeni začasnim oblikam delovne aktivnosti predvsem zaradi študentskega dela, ki omogoča delodajalcem hitro prilagajanje spremembam v povpraševanju. Po podatkih ankete o delovni sili je v letu

2002 študentsko delo opravljalo okoli 15 tisoč mladih, v letu 2008 pa 36 tisoč, s čimer se je močno povečal tudi pomen študentskega dela za delovno aktivnost mladih. Kot je razvidno iz tabele 4, se je delež študentskega dela v skupni delovni aktivnosti mladih povečal s 17 % v letu 2002 na 36,7 % v letu 2008, velik pa ostaja tudi v obdobju prilagajanja nižji ravni aktivnosti (2009–2011).

Pomen začasnega zaposlovanja mladih na stopnjo delovne aktivnosti mladih smo prav tako prikazali z izračunom hipotetične stopnje delovne aktivnosti starostne skupine 15–24 let. V ta namen smo izračunali hipotetično stopnjo delovne aktivnosti mladih. V prvi različici izračuna hipotetične stopnje smo predpostavili stalen delež študentskega dela v skupnem številu delovno aktivnih mladih, v drugi pa stalen obseg študentskega dela, ki se hipotetično v obdobju 2002–2010 ohranja na ravni iz leta 2002.

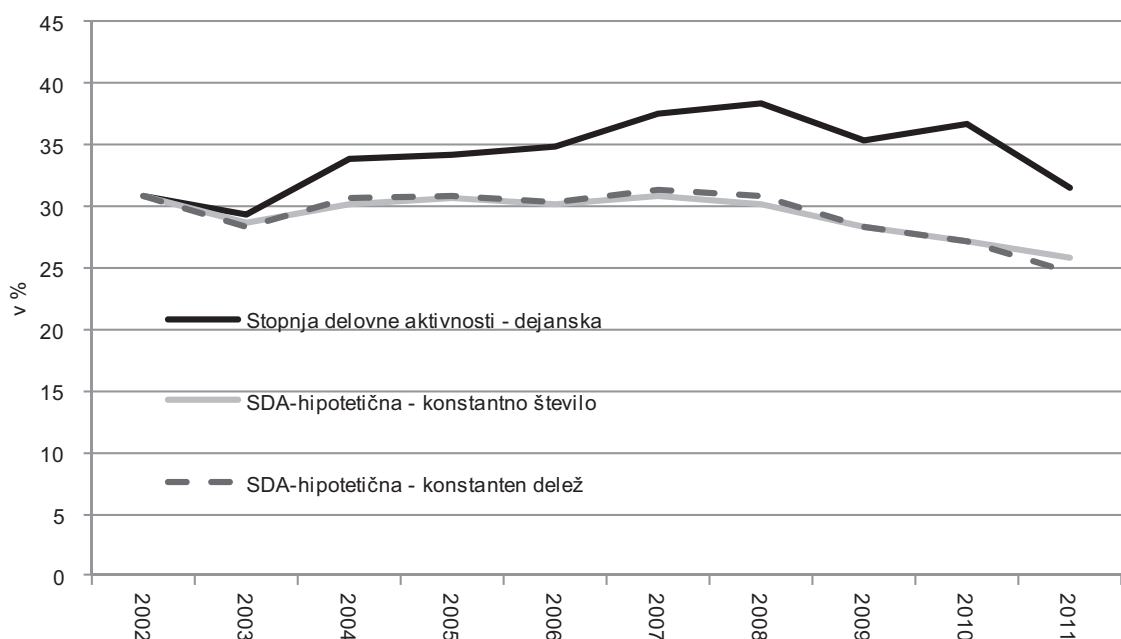
Kot je razvidno iz slike 3, je hipotetična stopnja v posameznem letu od 0,7 do 9,6 odstotne točke nižja

Tabela 4: Delovna aktivnost mladih v starostni skupini 15–24 let v obdobju 2002–2011, v tisočih

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
število delovno aktivnih	88	83	94	91	91	96	98	87	88	73,5
zaposleni	80	77	83	79	81	86	87,8	75,6	68,6	62,3
začasno delovni aktivni	44	42	54	50	52	58	61,3	50,3	47,8	45,1
študentsko delo	15	17	25	24	27	32	36	32	38	28,5
delež študentskega dela v delovni aktivnosti mladih v %	17,0	20,5	26,6	26,4	29,7	33,3	36,7	36,8	43,2	38,8

Vir: SURS; anketa o delovni sili.

Slika 3: Dejanska in hipotetična stopnja delovne aktivnosti mladih 15–24 let v obdobju 2002–2011

Vir: SURS, preračuni UMAR.

od dejanske stopnje delovne aktivnosti mladih. To kaže na velik prispevek študentskega dela k naraščanju delovne aktivnosti mladih, ki ga je treba upoštevati pri oblikovanju reform trga dela. Ker je segmentacija v veliki meri posledica študentskega dela, bi bilo treba drugače urediti tudi študentsko delo.

3 Zaposlitev s skrajšanim delovnim časom v Sloveniji

Razširjenost zaposlitve s skrajšanim delovnim časom (v nadaljevanju: delna zaposlitev) v Sloveniji se je v zadnjem desetletju povečala, vendar še vedno v starostni skupini 15–74 let z okoli 10 % v letu 2011 zaostaja za povprečjem EU, ki je v letu 2011 znašalo 19,1 %. Zaradi naraščanja obsega študentskega dela v Sloveniji, prikazanega v prejšnjem poglavju, se je v zadnjem desetletju najbolj povečal delež delnih zaposlitev med mladimi v starostni skupini 15–24 let, ki vse od leta 2004 naprej presega povprečje EU, ki je v letu 2011 znašalo 29,7 % (Slovenija: 40,8 %). V obdobju gospodarske krize pa je k povečanju razširjenosti delne zaposlitve prispeval tudi Zakon o delnem subvencioniranju polnega delovnega časa, v okviru katerega je bilo v prvi polovici leta 2009 izplačanih v povprečju 36,5 tisoč subvencij za delavce s krajšim delovnim časom, kar je predstavljalo 4,2 % vseh delovno aktivnih. V prvi polovici leta 2010 je bilo izplačil teh subvencij bistveno manj (povprečno okoli 8 tisoč na mesec).

Tabela 5: Delež zaposlitve s krajšim delovnim časom v skupni zaposlenosti po starostnih skupinah, v %

	15–24 let	25–49 let	50–64 let	15–64 let
2000	13,4	3,3	10,0	5,3
2001	15,8	3,3	8,2	5,3
2002	17,6	3,5	8,9	5,8
2003	21,8	3,3	7,9	5,8
2004	29,1	4,4	12,0	8,3
2005	30,1	4,3	9,5	7,8
2006	29,8	4,3	10,4	8,0
2007	29,8	3,9	11,6	8,1
2008	31,4	4,3	9,5	8,1
2009	36,6	5,5	11,0	9,5
2010	40,9	5,9	11,9	10,3
2011	40,8	5,5	10,7	9,5

Vir: Eurostat.

Vzroki za delno zaposlitev se v Sloveniji precej razlikujejo od vzrokov v drugih državah EU. Najpomembnejši razlog za delno zaposlitev v Sloveniji sta vključenost v izobraževanje ali usposabljanje (okoli 30 % delno zaposlenih) ter bolezen in invalidnost (okoli 20 %). V povprečju EU pa sta najpogostejša razloga »ne najde zaposlitve za polni delovni čas« (25,7 %) in »skrb za otroke

ali prizadete odrasle« (21,9 %). Posledica omenjene razlike v razlogih verjetno pripelje tudi do bistveno manjšega deleža zaposlenih, ki niso prostovoljno v delni zaposlitvi, v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami.

Zaradi prej navedenega smo analizirali sistemske možnosti za delo s krajšim delovnim časom, ki jih delno ali v celoti financira država. Med sistemske možnosti za delo s krajšim delovnim časom uvrščamo delo s krajšim delovnim časom zaradi varstva otrok po zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, zdravstvenih razlogov po Zakonu o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju ter invalidnosti skladno z določili Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, sprejet leta 2006, je staršem omogočil lažje usklajevanje družinskega in poklicnega življenja. Omenjeni zakon je enemu od staršev dal pravico do dela s krajšim delovnim časom⁴ v naslednjih primerih (i) za nego in varstvo otroka do tretjega leta starosti, (ii) za nego in varstvo težje gibalno oviranega otroka ali zmerno ali težje duševno prizadetega otroka – pri čemer ima pravico delati krajši delovni čas tudi po tretjem letu starosti otroka, vendar ne dlje kot do 18. leta starosti otroka, (iii) varstvo in nego dveh otrok – pri čemer ima pravico podaljšati krajši delovni čas do dopolnjenega šestega leta starosti mlajšega otroka. Delavec dobi od delodajalca plačilo za dejansko opravljeno delovno obveznost, država pa delavcu zagotavlja do polne delovne obveznosti plačilo prispevkov za socialno varnost v višini sorazmernega dela minimalne plače. Število oseb, ki so delale s krajšim delovnim časom po tem zakonu, je po podatkih Ministrstva za delo družino in socialne zadeve leta 2010 znašalo 8979, kar je za 92 % več kot leta 2007, ko se je zakon začel izvajati.

Delo s skrajšanim delovnim časom zaradi zdravstvenih razlogov omogoča tudi Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju. Ker Zavod za zdravstveno zavarovanje Republike Slovenije (ZZZS) ne razpolaga s podatki o številu oseb, ki delajo s skrajšanim delovnim časom, smo število posameznikov ocenili z uporabo podatkov ZZZS o izgubljenih delovnih dnevih zaradi skrajšanja delovnega časa zaradi bolezni in povprečnem trajanju nadomestila za skrajšan delovni čas. Ocene kažejo povečanje števila oseb, ki delajo s krajšim delovnim časom zaradi zdravstvenih razlogov, v obdobju 2000–2010.

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ) omogoča naslednje sistemske možnosti za delo s krajšim delovnim časom: delno starostno upokožitev, invalidom pa nadomestilo zaradi dela s krajšim delovnim časom in/ali delno invalidsko pokojnino. Število upravičencev do

⁴ Po zakonu mora krajši delovni čas obsegati najmanj polovično tedensko delovno obveznost.

Tabela 6: Povprečno letno število posameznih skupin upravičencev po ZPIZ, ki lahko delajo s krajšim delovnim časom

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
delne starostne pokojnine	12	24	33	62	95	109	138	164	206	244	267	352
nadomestila za krajši delovni čas	12856	12659	12999	13408	13310	12690	11893	11197	10452	6158	5235	4643
delna invalidska pokojnina	–	–	–	14	772	2853	4620	6057	7720	9113	10083	10764

Vir: ZPIZ.

omenjenih pravic, ki omogočajo delo s krajšim delovnim časom, je predstavljeno v tabeli 6.

Z uporabo zgoraj navedenih podatkov smo analizirali strukturo delovne aktivnosti s krajšim delovnim časom v Sloveniji v letu 2010 z vidika systemskega sofinanciranja ali omogočanja. Kakor je razvidno iz slike 4, je bilo skoraj 60 % delovne aktivnosti s krajšim delovnim časom v letu 2010 posledica različnih systemskih možnosti za delo s krajšim delovnim časom, ki takšno delo omogočajo in večinoma tudi sofinancirajo. Če tem zakonskim razlogom dodamo še študentsko delo, lahko ocenimo, da je le okoli desetina delovno aktivnih s skrajšanim delovnim časom takšnih, ki nimajo systemske finančne podpore v različnih pravicah iz socialnega zavarovanja.

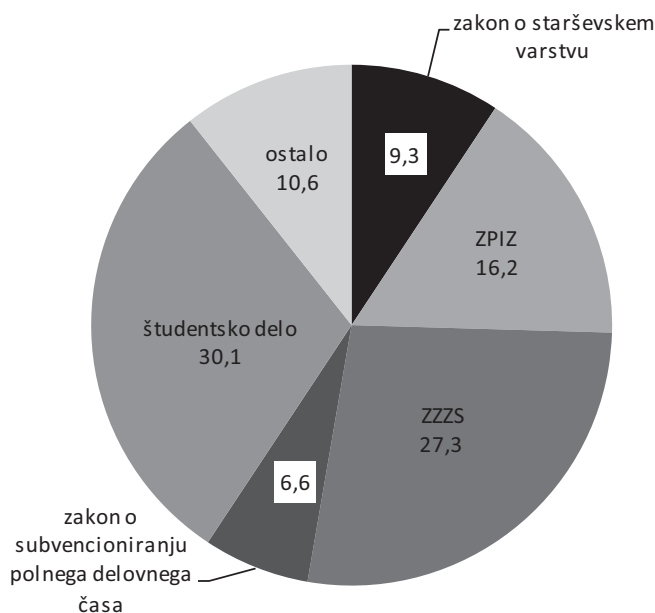
Kakor je pokazala podrobna razčlenitev zaposlitev s skrajšanim delovnim časom z vidika systemskega omogočanja in financiranja, se pravzaprav delne zaposlitve v Sloveniji uporabljajo v zelo skromnem obsegu, kar bi na eni strani lahko povezali z nizko ravni plač in nepriljubljenostjo zaposlitve s krajšim delovnim časom za delodajalce zaradi drugih stroškov, povezanih z delom. Študentsko delo (pogosta začasna zaposlitev med mladimi), ki v veliki meri povzroča segmentacijo trga

dela, predstavlja tudi pomemben del delnih zaposlitev v Sloveniji (slabo tretjino vseh delovno aktivnih s krajšim delovnim časom).

4 Sklepne misli

Analiza vpliva začasnih zaposlitev na gibanje zaposlenosti je pokazala, da so začasne zaposlitve v zadnjem desetletju pomembno vplivale na rast zaposlovanja in stopnjo delovne aktivnosti. V obdobju 2000–2008, ko se je bruto domači proizvod realno povečal za 45,9 %, se je število začasno delovno aktivnih povečalo za 54,5 %, število preostalih ali t. i. »stalnih« zaposlitev pa se je povečalo za 3,2 %. Začasne zaposlitve so pomembno vplivale na rast zaposlovanja in povečevanje stopnje delovne aktivnosti. Izračuni hipotetične stopnje delovne aktivnosti kažejo izjemno velik vpliv začasne zaposlitve mladih (študentsko delo) na stopnjo delovne aktivnosti mladih v starosti 15–24 let, ki bi lahko bila brez povečanja obsega tega dela v posameznem letu nižja tudi za 0,7–9,6 odstotne točke. Omenjeno hitro naraščanje začasnih zaposlitev je posledica relativno močnega varovanja zaposlitve za nedoločen čas in študentskega dela, ki je zaradi postopkovne enostavnosti in cenovne ugodnosti

Slika 4: Struktura delovne aktivnosti z vidika zakonskih podlag v letu 2010

Vir: ZPIZ, ZZZS, SURS, lastni izračuni in ocene.

zelo privlačno za delodajalce. Študentsko delo in močno varovanje zaposlitve za nedoločen čas sta tudi osrednja vzroka za močno segmentacijo trga dela v Sloveniji. Razčlenitev delovne aktivnosti s krajšim delovnim časom pa je pokazala, da študentsko delo predstavlja tudi velik del dela s krajšim delovnim časom.

Močna segmentacija trga dela je pomemben izziv za reformo trga dela, o kateri razpravljajo socialni partnerji. Ocenjujemo, da bi bilo treba za zmanjšanje starostne segmentacije (i) zmanjšati veliko razliko v pravicah, ki izhajajo iz delovnega razmerja za določen in nedoločen čas, ter (ii) drugače urediti študentsko delo. Osrednji cilj predloga reforme trga dela, ki jo je pripravilo ministrstvo za delo, je zmanjšanje segmentacije trga dela, vendar se predlog osredotoča le na odpravo enega od razlogov za segmentacijo. Povečanje koncesije na študentsko delo, ki jo je uvedel Zakon o uravnoteženju javnih financ, je sicer zmanjšalo cenovno privlačnost študentskega dela, vendar ne vpliva na druge vzroke za njegovo privlačnost za delodajalce. Ker predlagana reforma študentskega dela ne ureja drugače, so možnosti, da reforma bistveno zmanjša segmentacijo, precej omejene. Pri urejanju študentskega dela bi bilo smiselno mlade čim prej vključiti v sistem socialnega zavarovanja in študentsko delo čim bolj povezati s pridobivanjem izkušenj, ki bi jim koristile pri nadaljnji poklicni karieri. Ker smo v drugem poglavju pokazali velik vpliv študentskega dela na stopnjo delovne aktivnosti mladih in s tem tudi na potencialno povečano stopnjo brezposelnosti mladih, bi močno omejevanje tega dela lahko zelo znižalo stopnjo delovne aktivnosti mladih in povečalo brezposelnost med mladimi na eni strani ter zmanjšalo možnosti za prilagajanje delodajalcem na drugi.

Zaradi slabih gospodarskih razmer, v katerih ostaja povpraševanje po delu skromno, se strukturna neskladja na trgu dela povečujejo. Stopnja dolgotrajne brezposelnosti se je v primerjavi z letom 2008 skoraj podvojila, povečala se je tudi stopnja zelo dolgotrajne brezposelnosti. Delež dolgotrajno brezposelnih v skupnem številu registrirano brezposelnih je konec leta 2011 znašal 50,2 %, kar je za 3,8 odstotne točke več kakor konec leta 2008. Povečanje strukturnih problemov na trgu dela lahko v prihodnjih letih ob odsotnosti boljše regulacije in politike trga dela in večji usklajenosti posameznih politik, ki vplivajo na trg dela, pripelje do tega, da bomo v pogojih skromne gospodarske rasti soočeni s stagnacijo zaposlovanja in trdovratno visoko brezposelnostjo. Ob padcu stopnje delovne aktivnosti v obdobju 2008–2011 se je Slovenija močno oddaljila od cilja 75-odstotne stopnje delovne aktivnosti (v starostni skupini 20–64 let) v letu 2020 (cilj EU 2020). Za doseganje tega cilja bi morala Slovenija oblikovati sklop ukrepov, usmerjenih k povečanju obsega delovne aktivnosti, in zagotavljati večjo skladnost posameznih politik, ki pa niso omejene zgolj na politike trga dela. Za zmanjšanje neskladij na trgu dela bi bilo treba okrepiti vlogo programov aktivne politike zaposlovanja na področju izobraževanja in usposabljanja, ki morajo

biti bolj povezani s potrebami delodajalcev, ter vzpostaviti sistem spremljanja in napovedovanja potreb delodajalcev po veščinah in znanjih. Nujno potrebno je tudi večje vključevanje dolgotrajno brezposelnih v programe aktivne politike zaposlovanja.

Velik problem v Sloveniji je tudi nizka stopnja delovne aktivnosti starejših (v starosti 55–64 let), ki je ena najnižjih v EU. Za povečanje delovne aktivnosti starejših bi morala biti sprejeta pokojninska reforma, o kateri so se usklajevanja s socialnimi partnerji začela septembra 2012. Smiselno bi bilo, da bi pokojninsko reformo spremljala tudi strategija za aktivno staranje, ki bi poleg ukrepov za povečanje zdravih let življenja, povečanje učinkovitosti varstva pri delu in dostopnosti vseživljenjskega učenja vključevala tudi prilagajanje delovnih mest starejši populaciji. Dolenc in drugi (2012) opozarjajo tudi na avtomatično dvigovanje plače z dodatkom na delovno dobo, ki zmanjšuje možnosti zaposlovanja starejših.

Literatura in viri

Arpaia, A., Curci, N. (2010). EU labour market behaviour during the Great Recession. *European Economy Economic Papers*, no. 405, European Commission, Directorate General of Economic and Financial Affairs.

Dolenc, P., Laporšek, S., Vodopivec, M., Vodopivec, M. (2012). Prispevek za oblikovanje strategije gospodarskega razvoja, 2013–2020, -trg dela.

Guest, D. (2004). Flexible employment contracts, the psychological contract and employee outcomes: an analysis and review of evidence. *International Journal of Management Reviews: Volume 5/6 Issue 1*, str. 1–19.

Kajzer, A. (2012). An analysis of flexible employment in Slovenia – Report prepared for Research Institute for labour and social affairs. Prague (project An analysis of flexible employment in the European countries).

MDDSZ (2012). Izhodišča za reformo trga dela. Dosegljivo junija 2012 na spletni strani: www.mddsz.gov.si/fileadmin/.../Izhodisca_reforma_trga_dela

MDDSZ (2012). Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o urejanju trga dela – predlog za obravnavo, september 2012.

MDDSZ (2012). Predlog Zakona o delovnih razmerjih, september 2012.

UMAR (2012). Vpliv gospodarske krize na trg dela in izzivi za politiko. *Ekonomski izzivi 2012*.

Trappmann, V. Precarious employment in Poland – a legacy of transition or an effect of European integration? Dosegljivo julija 2012 na spletni strani: www.emecon.eu/Trappmann